

шахрайству. Жоден окремо взятий засіб контролю не буде мати значного впливу на розв'язання проблеми боротьби з шахрайством. Запровадження на практиці комплексної програми боротьби з шахрайством допоможе керівництву створити ефективну систему управління ризиками, надійно оцінювати стан системи контролю, отримувати об'єктивну інформацію про фінансовий стан компанії.

Надалі дослідження програми боротьби з шахрайством планується проводити за окремими напрямками: попередження, виявлення та реагування для більш детального вивчення існуючих засобів контролю та пошуку нових превентивних інструментів, а також провести глибокий аналіз побудов систем управління ризиками. Усунення негативних наслідків, які впливають на розвиток економічних процесів на українських підприємствах, призведе до детінізації економіки і усунення шахрайства як однієї із важливих загроз економічній безпеці України зокрема.

Список використаних джерел:

1. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под. ред. Е. А. Олейникова]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. 288 с.
2. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.06.01 / В. П. Пономарьов / Східноукр. держ. ун-т. – Луганськ, 2000. – 27 с.
3. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов [Гусев В. С., Демин В. А., Кузин Б. И. и др.]. – СПб : Очарованный странник, 2001. – 288 с.
4. Современный толковый словарь. – М. : Большая Советская Энциклопедия, 1997.
5. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 52-56.
6. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

УДК 65.012.8:33

В.Ю. Халіна, к.е.н.,

Харківський національний університет будівництва та архітектури,
м. Харків

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

У статті розглядається методичний підхід щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства. В запропонованому методичному підході складові економічної безпеки згруповані наступним чином: фінансова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, політико-правова та екологічна. Відповідно до цього сформовано систему показників оцінки рівня економічної безпеки. Систематизувавши показники, було відібрано низку найбільш інформативних. У наведеному методичному підході особливу увагу приділено кількісній оцінці економічної безпеки підприємства. Однозначність та точність кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства здійснюється шляхом визначення узагальнюючого показника, а також локальних показників для оцінки певних складових економічної безпеки, що дає можливість визначати, у якій саме сфері діяльності підприємства існують проблеми, що потребують негайного усунення для збереження задовільного рівня економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, кількісна оцінка, система показників, узагальнюючий показник.

**МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Аннотация

В статье рассматривается методический подход к оценке уровня экономической безопасности предприятия. В предлагаемом методическом подходе составляющие экономической безопасности сгруппированы следующим образом: финансовая, технико-технологическая, интеллектуально-кадровая, политико-правовая и экологическая. Согласно этому сформирована система показателей оценки уровня экономической безопасности. Систематизировав показатели, был отобран ряд наиболее информативных. В представленном методическом подходе особое внимание уделено количественной оценке экономической безопасности предприятия. Однозначность и точность количественной оценки уровня экономической безопасности предприятия осуществляется путем определения обобщающего показателя, а также локальных показателей для оценки определенных составляющих экономической безопасности, что дает возможность определять, в какой именно сфере деятельности предприятия существуют проблемы, требующие немедленного устранения для сохранения удовлетворительного уровня экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, количественная оценка, система показателей, обобщающий показатель.

Veronika Yu. Khalina, Candidate of Economics,

Kharkiv national university of construction and architecture, Kharkiv

**METHODICAL APPROACH TO AN ESTIMATION OF A LEVEL
OF AN ENTERPRISE'S ECONOMIC SAFETY**

Annotation

The methodical approach to an estimation of a level of an enterprise economic safety was presented in the article. Components of economic safety in the proposed methodical approach are grouped as: financial, technical-technological, intellectual and human resources, legal, political and ecological. According to that the system of the assessment indicators of the economic safety level were established. After indicators were systematized, a number of the most informative, in the process of carrying out scientific research was selected. Special attention was paid to the quantitative assessment of the economic safety by determining the overall indicator of the level of an enterprise economic safety in the presented methodical approach. Unambiguity and accuracy of quantitative assessment of the level of the enterprise economic safety, is carried out by determining the overall index, and by local indicators for the assessment of economic safety certain components, making it possible to determine which particular sphere of enterprise activity has problems that require an immediate solution to save a satisfactory level of enterprise's economic safety.

Key words: economic security of the enterprise, the quantitative assessment, the system of the assessment indicators, the overall index.

Постановка проблеми. В умовах кризового розвитку вітчизняної економіки особливо актуальними стають проблеми забезпечення її сталого та безпечного функціонування. Економічна система піддається впливу цілої низки факторів внутрішнього і зовнішнього характеру, які дестабілізують економіку, порушують збалансований розвиток основних економічних пропорцій і, в підсумку, призводять до регресії.

Сучасний розвиток підприємництва щільно пов'язаний з наявністю високого рівня його економічної безпеки, оскільки лише в таких умовах можливе ефективне стратегічне планування діяльності, результативне управління та контроль за здійсненням усіх, як внутрішніх, так і зовнішніх, господарських процесів, а також побудова плідних відносин з іншими суб'єктами економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість вітчизняних та зарубіжних розробок щодо оцінки рівня економічної безпеки (Т. Г. Васильців [6], В. М. Гаєць [1], С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова [9], С. М. Ілляшенко [8], Г. В. Козаченко, О. М. Ляшенко, В. П. Пономарьов [4], Д. Ковальов [7], С. П. Міщенко [2], Є. А. Олейніков [5]) розглядають дану проблему на рівні регіону або держави, в той час, коли все більшої актуальності заслуговує розгляд цього аспекту економічної діяльності на мікрорівні, тобто у розрізі господарської діяльності підприємств.

Найбільш вагомим, з огляду на вдосконалення теорії системи економічної безпеки підприємства, є, на думку автора, трактування економічної безпеки як складової динамічної системи, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз [1].

Забезпечення економічної безпеки вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки, метою функціонування якої є своєчасне виявлення і запобігання небезпекам і загрозам, забезпечення досягнення підприємством мети його діяльності [2, с.192].

Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності, на думку автора роботи [3], є: забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей; попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю «зовнішніх» або «внутрішніх супротивників».

У процесі вивчення та аналізу наукових публікацій було визначено, що всі запропоновані методики оцінки економічної безпеки підприємства можна розділити на дві великі групи: ті, що пропонують оцінювати рівень економічної безпеки загалом по підприємству, переважно з використанням евристичних, тобто експертних методів, або використовувати однакові показники для всіх складових оцінки економічної безпеки, та ті, що пропонують окремо розглядати певні складові економічної безпеки підприємства, а потім інтегрувати та зводити оціночні показники до кінцевого, остаточного значення.

У методиках першої групи [4-6] рівень економічної безпеки переважно пропонується розраховувати на основі певних експертних оцінок. Фактично за такої оцінки рівня економічної безпеки підприємства закладається основа стратегічного планування, рівень оцінки економічної безпеки є одним з найважливіших показників інвестиційної привабливості та надійності підприємства. Проте методики, що відносяться до першої групи, не дають можливості кількісно оцінити рівень економічної безпеки підприємства, що виключає чіткість та однозначність висновків щодо існуючих недоліків у її забезпеченні.

У процесі дослідження було виявлено, що більш чітко та обґрунтовано оцінка рівня економічної безпеки підприємства розглянута у методиках другої групи [7-9]. Виходячи з результатів аналізу найбільш відомих підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, можна зробити висновок, що ці підходи дуже складно використати для оцінки рівня економічної безпеки підприємства у запропонованому трактуванні. У зв'язку з цим виникає потреба в інших підходах до вибору критеріїв оцінки рівня економічної безпеки. Отже, доцільно переглянути існуючі методики комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства з метою виявлення більш чіткого та місткого поділу за критеріальними ознаками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед проблем теоретичного забезпечення оцінки економічної безпеки підприємств можна назвати відсутність загальноприйнятої методики комплексної оцінки економічної безпеки підприємства з урахуванням усіх критеріїв, відсутність визнаних вітчизняних методик оцінки рівня певних складових економічної безпеки підприємства, також серйозною проблемою є непевність у визначенні складу оціночних критеріїв економічної безпеки, їх градації та інтерпретації.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування методичного підходу, заснованого на кількісній оцінці рівня економічної безпеки підприємства шляхом визначення узагальнюючого показника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека – напрочуд багатогранна категорія, тому її оцінка потребує врахування якомога більшої кількості критеріїв для отримання адекватних результатів.

Для комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства рекомендується використовувати наступний методичний підхід, який розроблений на основі узагальнення декількох підходів і складається з послідовних етапів оцінки.

На першому етапі визначається інформаційна база для проведення дослідження. Джерелами інформації повинна слугувати фінансова звітність підприємства, основні техніко-економічні показники, показники з праці та

екологічного стану тощо. У роботі [5] поняття економічної безпеки підприємства включає в себе фінансову, правову, екологічну, інформаційну та силову складові. В запропонованому методичному підході складові економічної безпеки згруповані наступним чином: фінансова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, політико-правова та екологічна. Таким чином, на другому етапі проводиться відбір показників для оцінки економічної безпеки підприємства за кожною її структурною складовою. Даний етап багато у чому визначає ефективність функціонування системи управління економічною безпекою загалом. Від того, наскільки повно та точно сформована система показників, залежить своєчасність розпізнавання негативних тенденцій розвитку й можливість попередження кризових ситуацій. Систематизувавши показники, що характеризують структурні складові економічної безпеки підприємства у процесі проведення наукового дослідження, було відібрано низку найбільш інформативних (табл. 1). На третьому етапі здійснюється визначення рівня економічної безпеки для кожної складової. Алгоритм розрахунку показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Система показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Показник 1	Алгоритм розрахунку 2	Економічна сутність показника 3
Оцінка фінансової складової		
$k_{авт}$ – коефіцієнт автономії	Відношення суми власних коштів на загальну суму фінансування (загальний підсумок балансу)	Характеризує можливість підприємства виконати свої зовнішні зобов'язання за рахунок використання власних активів
$k_{фин}$ – коефіцієнт фінансування	Відношення залучених коштів до власного капіталу	Відображає, скільки одиниць залучених коштів припадає на кожну одиницю власних
$k_{покp}$ – коефіцієнт покриття	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства	Характеризує здатність підприємства швидко розраховуватись за своїми борговими зобов'язаннями
$k_{обз}$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічної величини дебіторської заборгованості	Відображає швидкість обороту дебіторської заборгованості підприємства
$k_{окз}$ – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічної величини кредиторської заборгованості	Відображає швидкість обороту кредиторської заборгованості підприємства за період, який аналізується
k_p – рентабельність діяльності	Відношення валового прибутку до собівартості реалізованої продукції	Відображає прибуток підприємство з кожної гривні, витраченої на реалізацію продукції
Оцінка техніко-технологічної складової		
$k_{вп}$ – коефіцієнт виробничої потужності	Відношення річного фонду робочого часу до трудомісткості виробництва	Відображає максимально можливий випуск продукції за певний час у встановленій номенклатурі й асортименті при повному завантаженні обладнання

Продовження табл. 1

1	2	3
k_{zn} – коефіцієнт зносу	Відношення суми зносу основних засобів до балансової вартості основних засобів	Характеризує частку вартості основних засобів, яку списано на витрати виробництва у попередніх періодах
$k_{фв}$ – фондівіддача	Відношення обсягу виробництва у вартісному вираженні до середньорічної вартості основних фондів підприємства	Відображає кількість одиниць виготовленої продукції у гривнях, яка припадає на одиницю вартості основних фондів
$k_{инт}$ – коефіцієнт інтенсивного використання обладнання	Відношення обсягу виготовленої продукції за певний період до виробничої потужності обладнання	Відображає рівень використання виробничої потужності підприємства
Оцінка інтелектуально-кадрової складової		
$k_{инт.}$ – коефіцієнт плинності кадрів	Відношення кількості звільнених за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни до середньооблікової чисельності працюючих	Відображає рух кадрів на підприємстві, який обумовлений незадоволеністю працівників елементами виробничої ситуації або незадоволеністю керівника підприємства виробничою поведінкою працівника
$k_{п.}$ – продуктивність праці	Відношення обсягу продукції та кількості праці, витраченої на її виробництво	Характеризує здатність робітників виробляти за одиницю робочого часу визначений обсяг продукції
$k_{фоз.}$ – фондоозброєність праці	Відношення середньорічної вартості основних виробничих фондів до середньооблікової чисельності робітників	Характеризує рівень оснащеності працівників основними виробничими засобами
$k_{ра}$ – коефіцієнт раціоналізаторської активності	Відношення кількості винаходів (раціональних пропозицій, ноу-хау тощо) до кількості працюючих.	Відображає частку пропозиції, які сприяють підвищенню продуктивності праці, що припадає на одного працюючого
$k_{квал.}$ – коефіцієнт співвідношення висококваліфікованих та кваліфікованих працівників	Відношення висококваліфікованих працівників до загальної кількості працівників	Характеризує рівень забезпеченості підприємства висококваліфікованими кадрами
Оцінка екологічної складової		
$k_{вик.}$ – коефіцієнт перевищення нормативного обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферу	Відношення сумарного показника забруднення сумішшю речовин до дозволеного для підприємства сумарного гранично допустимого обсягу викиду шкідливих речовин	Характеризує ступінь перевищення реальних викидів шкідливих речовин в атмосферу над нормативними рівнями
$k_{люд.}$ – коефіцієнт залюднення ареалу шкідливого впливу	Відношення суми нормативної щільності населення і середньої щільності населення у межах ареалу шкідливого впливу підприємства до середньої щільності населення у межах ареалу шкідливого впливу підприємства	Характеризує ступінь заселеності ареалу шкідливого впливу підприємства, а отже, і потенційну небезпеку підприємства для населення.

При дослідженні економічної безпеки підприємства як складної системи, до якої входить зокрема і політико-правовий індикатор, виникають проблеми, які виходять за межі формальних математичних постановок задач. Тому дуже часто для оцінки рівня політико-правової складової економічної безпеки

підприємства використовують метод експертних оцінок. Сутність методу експертних оцінок полягає в тому, що в основу прогнозу закладається думка спеціаліста або колективу спеціалістів, заснована на професійному, науковому та практичному досвіді. Так, експертні методи під час оцінки рівня економічної безпеки підприємства доцільно використовувати з метою врахування показників, за якими можна більшою мірою робити якісні висновки [6, с. 54].

Оцінка політико-правової складової економічної безпеки підприємства проводиться за такими показниками: становлення держави до власності; політична стабільність у державі; характер відносини держави до галузі; рівень регулювання і контролю з боку держави; політика держави у підготовці кадрів для галузі; податкова політика держави; закони і нормативні акти; ефективність правової системи; практична реалізація законодавства.

Для зведення показників до порівняльного вигляду при розрахунку індикаторів рівнів складових економічної безпеки підприємства будуть розраховані їх темпи змін. Виходячи з того, що наведені вище показники (табл. 1) комплексно характеризують вплив факторів на рівень економічної безпеки підприємства, необхідно провести їх виокремлення у розрізі характеру та напряму впливу на рівень економічної безпеки підприємства. При цьому показники, які прямують до збільшення, знаходяться у чисельнику формули визначення рівня певної складової економічної безпеки, а ті, що прямують до зменшення, – у знаменнику.

Таким чином, рівень фінансової складової економічної безпеки визначається як:

$$K_{\text{фін}} = \frac{t_{\text{нокр}} \cdot t_{\text{одз}} \cdot t_{\text{окз}} \cdot t_{\text{р}} \cdot t_{\text{авт}}}{t_{\text{фін}}}, \quad (1)$$

де $t_{\text{авт}}$ – темп зміни коефіцієнта автономії; $t_{\text{фін}}$ – темп зміни коефіцієнта фінансування; $t_{\text{одз}}$ – темп зміни коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості; $t_{\text{окз}}$ – темп зміни коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості; $t_{\text{р}}$ – темп зміни рентабельності діяльності; $t_{\text{нокр}}$ – темп зміни коефіцієнта покриття.

Рівень техніко-технологічної складової визначається за формулою:

$$K_{\text{тт}} = \frac{t_{\text{ен}} \cdot t_{\text{фв}} \cdot t_{\text{инт}}}{t_{\text{зн}}}, \quad (2)$$

де $t_{\text{ен}}$ – темп зміни коефіцієнта виробничої потужності; $t_{\text{фв}}$ – темп зміни фондівіддачі; $t_{\text{инт}}$ – темп зміни коефіцієнта інтенсивного використання

обладнання; t_{zn} – темп зміни коефіцієнта зносу.

Рівень інтелектуально-кадрової складової визначається за формулою:

$$K_{ik} = \frac{t_{II} \cdot t_{\Phi O3} \cdot t_{pa} \cdot t_{квал}}{t_{нл}}, \quad (3)$$

де t_{II} – темп зміни продуктивності праці; $t_{\Phi O3}$ – темп зміни фондоозброєності праці; t_{pa} – темп зміни коефіцієнта раціоналізаторської активності; $t_{квал}$ – темп зміни коефіцієнта співвідношення висококваліфікованих та кваліфікованих працівників; $t_{нл}$ – темп зміни коефіцієнта плинності кадрів.

Рівень політико-правової складової визначається за формулою:

$$K_{nn} = \prod_{i=1}^n x_i, \quad (4)$$

де n – кількість аналізованих факторів; x_i – значення показника i -ого фактора.

Рівень екологічної складової визначається за формулою:

$$K_e = \frac{1}{t_{вик} \cdot t_{люд}}, \quad (5)$$

де $t_{вик}$ – темп зміни коефіцієнта перевищення нормативного обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферу; $t_{люд}$ – темп зміни коефіцієнта залюднення ареалу шкідливого впливу.

Нормативним значенням усіх описаних вище індикаторів рівня складових економічної безпеки (1-5) є значення ≥ 1 , тобто лише за цієї умови рівень складової економічної безпеки вважається прийнятним.

Однозначність та адекватність оцінки економічної безпеки за запропонованим підходом забезпечується на завершальному етапі шляхом розрахунку узагальнюючого показник рівня економічної безпеки підприємства (R):

$$R = K_{\phi} \cdot K_{nn} \cdot K_{ik} \cdot K_{mn} \cdot K_e, \quad (6)$$

Таким чином, якщо значення узагальнюючого показника (6) буде більшим за 1, то рівень економічної безпеки підприємства можна вважати задовільним, а якщо меншим, то рівень економічної безпеки вважається низьким, і в цьому випадку необхідно повертатися до оцінки кожної складової економічної безпеки і визначати, яка з них не відповідає нормативному значенню та шукати причини такого стану речей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонований методичний підхід ґрунтується на формуванні системи оціночних показників, визначенні локальних показників для оцінки рівня певних складових економічної безпеки підприємства та узагальнюючого показника рівня економічної безпеки підприємства.

Узагальнюючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що описаний методичний підхід дає можливість сфокусувати увагу на тих проблемних моментах у забезпеченні економічної безпеки підприємства, які повинні підлягати негайному усуненню і подальшому найдетальнішому аналізу задля запобігання повторенню подібних ситуацій у майбутньому. Це, в свою чергу, дозволить уникнути втрат підприємством частково або повністю економічної безпеки як у короткостроковому, так і у довготривалому періодах.

Проблеми оцінки економічної безпеки з урахуванням специфіки будівельних підприємств та підприємств будіндустрії вимагають подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Гаєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Гаєць. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
2. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємства у ринковій економіці / С.П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №2. – С. 190-195.
3. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – №10. – С. 178-181.
4. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
5. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Е.А. Олейников. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. – 288 с.
6. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія / Т.Г. Васильків. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
7. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 35-40.
8. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навчальний посібник / С.М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 220 с.
9. Довбня С. Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – №4. – С. 88-97.